

TEROARE IN TIMORUL DE EST

Lupta de aproape un sfert de secol a izbucnit intre locuitorii doritori de independenta si Indonesia vecina care a desconsiderat cu violenta dorintele populatiei.

Timorul este cel mai estic membru al Insulelor Sondele Mici din Arhipelagul Malaeziei. Prima data a fost colonizata de portughezi, prin 1520, iar partea de sud-vest a insulei a fost ocupata in 1613 de olandezi. Totusi Timorul de Est a ramas in proprietatea Portugaliei. Dupa ce in 1974 armata a pus capat dictaturii urmasului lui Salazar, Marcelo Caetano, noul regim de la Lisabona a acceptat politica de renuntare la colonialism si a oferit independenfa teritoriilor de peste ocean.

In 1975 Portugalia a parasit Timorul de Est cu speranta ca Adunarea Nationala si Cabinetul Interimar care se vor infiinta sa decida viitorul fostei colonii. S-au infiintat partide, care in cele din urma s-au grupat in doua coalitii. Uniunea Democratica din Timor (UDT, Uniao Democratica Timorensa) s-a straduit sa lege relatii stranse cu Indonezia vecina, iar Frontul Revolutionar al Timorului de Est Independent (FRETILIN, Frente Revolucionaria do Timor Leste Independente). Dar decizia finala privind soarta teritoriului se afia in mana presedintelui Indoneziei, Suharto.

Republica Indonezia si-a proclamat independenta in 1945. Pana atunci arhipelagul era sub dominatie olandeza, dar dupa al doilea razboi mondial, treptat, fortele nationale au castigat teren. 13.000 de insule si pe acestea aproape 300 de grupuri etnice s-au unit pentru atingerea scopurilor comune. Au adoptat ca limba oficiala varianta indoneziana a limbii malaeziene.

Dupa plecarea portughezilor, Timorul de Est nu era expus primejdiei acapararii, dar Indonezia a privit cu nemulțumire straduintele de independenta si orientarea spre stanga a FRETILIN, temandu-se ca si in Republica Indonezia vor izbucni asemenea miscari. Vecinul puternic nu a acceptat ca in zona lui de influenta sa apara un nou stat independent si a facut totul pentru a-i impiedica infiintarea.

Tensiunea politica creste, iar in final UDT, ajutat de Indonezia, a incercat o lovitura de stat. FRETILIN si-a invins repede rivalul si a continuat sa conduca Timorul de Est spre independenta. La 28 noiembrie 1975 s-a proclamat Republica Democrata Timorul de Est, dar la 7 decembrie in tara au sosit trupe indoneziene.

ONU nu a recunoscut "a douazeci si saptea colonie" a Indoneziei. Le-a cerut indonezienilor sa paraseasca teritoriul, dar cererea nu a fost acceptata.

Luptatorii FRETILIN s-au opus cu darzenie, dar invadatorii au fost mai puternici. In scoli a fost interzisa limba portugheza si s-a pus capat libertatii presei. In timpul invaziei, din cauza violentelor si a foametei, si-au pierdut viata peste 200.000 de persoane.

Premiantii Nobel pentru pace

Opinia publica mondiala a fost instiintata despre tragedia Timorului de Est de catre activistii pentru independenta. Toata lumea a aflat numele episcopului din Timorul de Est, Carlos Filipe Ximenes Belo si a ministrului de externe al republicii din 1975, Jose

Ramos-Horta. In 1996 ei au impartit Premiul Nobel pentru Pace, pentru eforturile lor de a stopa violentele izbucnite in tara lor.

Din 1982 prim-secretarii consecutivi ai ONU au dus tratative cu Indonezia si cu fosta colonista Portugalia incercand rezolvarea apartenentei teritoriului. In cele din urma, intorsatura dramatica din Indonezia, inlaturarea lui Suharto in 1999, a dus la o decizie istorica.

Criza economica din Asia din anii 1990 a creat mare neliniste in toata Indonezia. Majoritatea populatiei a fost revoltata de lacomia presedintelui si a anturajului sau. In 1998 miscarea de eliberare l-a numit pe B. J. Habibie presedinte. In timpul crizei, cabinetul indonezian a vorbit prima data deschis despre acordarea independentei Timorului de Est. Habibie a organizat un referendum pentru stabilirea apartenentei teritoriului. In 1999 a luat fiinta UNAMET, misiunea ONU pentru supravegherea referendumului din Timorul de Est.

Impotriva referendumului

Cu toate ca UNAMET a inregistrat 451.792 de persoane cu drept de vot, militarii indonezieni nu i-au lasat sa-si termine munca, au dus o campanie de inspaimantare si violenta pentru destabilizarea ordinii publice a insulei. Adeptii independentei erau agresati si amenintati daca isi exprimau deschis opiniile. Militienii aproape ca ii vanau pe cei care instigau alegatorii impotriva Indoneziei. In aceste actiuni au fost ajutati de multi conducatori ai putemiceii armate indoneziene, care isi vedeau puterea subminata de Habibie si s-au hotarat sa boicoteze referendumul.

In cele din urma, la 30 august 1999, in Timorul de Est, in ciuda boicotului de mai multe luni, s-a organizat referendumul, la care s-au prezentat peste 98% din persoanele cu drept de vot. Referendumul a adus victoria aproape unanima a celor-ce doreau independenta. 78,5% din voturi, adica peste 344.000 de persoane, au votat pentru independent si doar 21,5%, adica putin peste 95.000 de persoane, au votat pentru dominatia indoneziana. In Timorul de Est s-a aratat o raza de speranta, dar in scurt timp a izbucnit o noua criza. Dupa cateva ore de la anuntarea rezultatelor alegerilor, militia indoneziana a incendiat Timorul de Est. Peste 500.000 de oameni si-au parasit locuintele. Multi au fost dusi cu forta in Timorul de Vest. Pana in 6 septembrie observatorii internationali, colaboratorii UNAMET si majoritatea ziaristilor au parasit tara. Guvernul indonezian responsabil nu a facut nici un pas pentru mentinerea ordinii. Adesea si soldatii indonezieni ajutau armata locala in timpul jafurilor si omorurilor. Imaginile terorii din Timorul de Est au inconjurat pamantul, opinia publica mondiala a solicitat interventia fortelor ONU. Exista pericolul ca revolta sa sfarseasca in genocid, dar Consiliul de Securitate al ONU a hotarat la 5 septembrie sa nu trimita trupe in Timorul de Est. Indonezia a sustinut in continuare ca fortele sale armate, de 20.000 de soldati, pot tine teritoriul sub control.

Dupa o saptamana, dupa cererile repetate ale Consiliului de Securitate al ONU, in final Indonezia a acceptat ca in Timorul de Est sa soseasca o forta internationala pentru mentinerea pacii, INTERFET. Primele trupe au sosit la 20 septembrie. Pentru aprovizionarea populatiei au fost initiate caravane cu ajutoare si au fost parasutate pachete cu alimente.

Dupa ce ONU a preluat conducerea Timorului de Est, soldatii indonezieni au inceput retragerea din teritoriu. Cabinetul indonezian a fost preocupat de rezolvarea noilor crize aparute, deoarece si alte teritorii cereau o autonomie mai mare fata de Jakarta. In Timorul

de Est independent a inceput reconstructia. Aceasta este o problema greu rezolvabila in cea mai saraca tara a Asiei, in care industria este subdezvoltata si care are putine resurse naturale descoperite. Pe langa reconstructia oraselor si satelor aflate in ruine este nevoie si de o puternica reorganizare politica si juridica, care sa poata garanta linistea publica si sa atraga investitori straini in teritoriu. Speranta tanarului stat este o portiune de la tarmul insulei, bogata in gaze naturale.